

Dr. Kadosa Marcel: A jövő zenéje.

A bold peasantry, their county's pride,
When once destroyed, can never be
supplied.

Goldsmith.

Mindenki érzi, hogy a nagy világfölfordulás nyomában jelentős változások lesznek a népek és a társadalmak rendjében és mindenki óhajtja is, hogy legyenek ilyen változások, Hogy mik legyenek ezek, azzal senki sincs és nem is lehet tisztában. Bár-mennyit merítettek is az emberek a társadalmak életének a tudományából, nagyon de nagyon gyöngé még a tudásuk ahhoz, hogy még a tudósok összesége is programot csinálhasson előttünk álló hosszú évtizedekre. Az előrelátás csak egészen picinyke távol-ságokra szólhat és még ilyen térközben is inkább sejtelem, mint tudás. Mert az emberek társadalmának az életében működő erők részben ismeretlenek, részben megmérhetetlenek, részben szeszélyesek. Ami ma elhanyagolható csekélységnek látszik, holnapra éppen az lesz a leghatalmasabb tényező és amiről tegnap még azt hittük, hogy az lesz a világ mozgatója, az ma szánalmas semmiséggé zsugorodott össze.

Akinek szíve van, az mind olyan irányban keresi a jövőendő alakulások lehetőségét, ahol a bizonyosabb béke reményéseit tehetne lehorgonyozni. Az örök békében nem tudunk se hinni, se bízni, de azt a gondolatot képesek vagyunk szeretni és dédelgetni, hogy a háborúcsináló ellentétek közül annyit egyengessünk el, amennyit csak lehetséges és úgy szeretnők látni a világ jövőendő alakulását, hogy a nemzeteknek kevesebbet kelljen egymástól el-irigyelniök és többet tudjanak önmaguknak a saját erejükből nyújtani, hogy az egymással való versengésük dematerializálódjék és legalább azok az ütköző momentumok kivesszenek a nemzetközi életben, amelyeket az anyagiak ékelnek az államok közé.

Fölösleges talán e helyütt újból elismételni, hogy a mostani világháború mindinkább az angolok és németek gazdasági háborújává alakult ki. Az idealisztikus természetű, nemzeti aspirációknak nevezett okok háborúi immár elintézeteknek tekinthetők. Alig számíthat egy is apró ellenségeink közül arra, hogy a hatalmas orosz patrónus ennek a háborúnak a folyamán oly helyzetet teremthessen, amely lehetővé tegye Szerbiának vagy Montenegrónak vagy Romániának Ausztria és Magyarország rovására való területi gyarapodását. Olaszországban is kezdenek már megbarátkozni avval a gondolattal, hogy az árulással kezdett háború immár kilátástalan és Franciaországban is múlóban látszik lenni a hódítási láz, mért még a tömegpszichológiai vakság hályogján keresztül is látnivaló már, hogy Elzász-Lotharingia meghódításából nem lesz semmi. A háború immár csaknem teljesen Anglia gazdasági háborúja, melynek célja: elpusztítani a vetélytársat és megőrizni a világpiacot az angol ipar számára.

Es ennek a háborúnak az eredete már azután nem olyan ködös, misztikus, mint a nemzeti aspirációké, amelyek fölébresztésében a guzlicároktól és a rongyos néptanítóktól kezdve föl a királyokig mindenkinek a lelke és a vágya benne van. Aki az angol lapokat és folyóiratokat és az idevágó könyvek irodalmát figyelemmel kísérte az utóbbi évtizedben, régen látja már, hogy az angolok folytonos szorongásban éltek nemzetgazdaságuk alakulása miatt. A 18. és 19. század folyamán a világpiacnak ipari cikkekkel való ellátása Anglia monopóliumává lett. És ezzel együtt a szigetország egész gazdasági és társadalmi képlete megváltozott. A történelem folyamán és a 18. század első felében is még a parasztbirtok dominált Angliában és a paraszt erkölcei. A társadalmi harmónia szempontjából olyannyira kívánatos lépcsőzet vezetett föl a napszámostól a törpebirtokoson, a kisbérlőn, a Yeomanen, a középbérlőn át a nagybérlőig és a nagybirtokig.*) De jöttek a gépek és velük az ipari fellendülés, helyesebben Anglia ipari egyeduralmának a korszaka. Jöttek sorba a hatalmas technikai találmányok: Hargreaves, Arkwright, Watt, Crompton, Cartwright gépei, amelyek megteremtették az ipari munkások seregeit. Egyre több embert igényelt az ipar és a kereskedelem és mindegyre inkább szembetűnő különbségek mutatkoztak a kis parcellákat

*) Hassbach: Die englischen Landarbeiter. 1894.

turkáló nyomorúság és az ipari munka prosperitása között. Amikor ennek következtében egyre nagyobb népréteg szakadt el a földtől és élt azoknak a munkájából, akik a földművelés mellett megmaradtak, akkor viszont a mezőgazdaság mellett megmaradtak munkájának lett nagyobb és nagyobb az eredménye, mert hiszen most már intenzívebbnek kellett lennie ennek a munkának. A feltűnően fokozódó rentabilitás azután azt idézte elő, hogy a nagytőke mindinkább a mezőgazdaság felé irányította figyelmét. Rövid idő múlva a kisparaszток hullani kezdettek, mint a legyek, mert a primitív ismeretek és a csekély tőkeerő nem volt képes megállani a kifejlődött hatalmas versenyben.*) A lemaradtak szédületes tempóban szaporították az ipari termelés hadseregét. Minél inkább nőtt viszont ez a hadsereg, annál rentálisabb lett a mezőgazdaság, annál intenzívebb, annál inkább a tőke erejére bázírozva és annál jobban irtotta ki erről a területről a kisembereket, akiknek a helyét azután óriási uradalmak és ezek nagybérloői foglalták el. Akiknek szemük volt, hogy lássanak, azok már jó korán észrevették az ebből származó veszedelmeket. Már a 18. század végén és a 19-ik század elején jelentek meg könyvek és röpiratok Addington, Price, Massie stb. stb. tollából, amelyek a mezők elnéptelenedését és a városok túlnépesedésének a veszedelmeit panaszojják, velük szemben a nagytekintélyű Arthur Young vette védelmébe az industriálódást, amelynek előnyeit és az ipari államnak a földművelő állammal szemben való fölényét óriási elmeéllal bizonyította. Már akkor eldöntötte a maga részéről azt a kérdést, ami fölött még ma is hallunk és még a háború után is fogunk hallani szenvedélyes vitákat* hogy vajjon a falusi vagy a városi elem értékesebb-e a véderő szempontjából: „Én nem vagyok hajlandó olyan könnyen elhinni, – írja – hogy a falusi lakosság a modern háborúban fölötte áll érték dolgában a városi lakoságnak, noha a tüzéség előtti időben ez kétségtelen is volt. A városok söpredeke sok ezredben ugyanazt tudta teljesíteni, amit a falusi származású katonák. Egy hadsereg nincsen mindig erődítések ostromával elfoglalva. Egy esetlen parasztot nem lehet olyan könnyen gyors mozdulatokat teljesítő automatává alakítani, mint a hajlékony testű gyárimunkást.**)

*) L. Eliaschewitsch, Alexander: Die Bewegung zugunsten der kleinen landwirtschaftlichen Güter in England. 1914. 1. 13.

**) Ibidem: 88. L

Ámde az életet nem lehet érvekkel befolyásolni. Jött az ipari válság kora: a Napóleon utáni idők halálos nyugalma. A pangó ipar nem tudta már felszívni a mezők hontalanná vált emberfölségeit és a mezőgazdasági munkások, kisbérlok helyzete rohamosan és egészen a tűrhetlenségig leromlott. Eljött a „Swing”, korszaka, a 30-as évek, amikor gyújtogatási tömegőrület söpört végig Anglián, majd az ipari munkásság fölkelése a kisparasztok érdekében: a chartista mozgalom. O'Connor agitátója, amelynek egyik célja volt: újrateremteni a kisparaszságot, vagyis az, amit ő is már úgy fejezett ki: „Vissza a földhöz!” A felállított teória szerint a nagy nyomorban élő ipari munkásság során lényegesen enyhíthet, ha a munkanélküliek kis gazdaságokhoz juthatnak. A gondolatmenet eredete kézenfekvő, mert hiszen a tönkrement parasztok százezrei vonultak az ipari munka piacaira munkaerejüket kínálni, míg ugyanakkor a napról-napra tökéletesedő gépek nagy emberi munkatömeget tettek fölöslegessé, amelyek nem tudtak azonnal elhelyezést találni a forgalom emelkedése által. Önkéjt terelődött a figyelem a tönkrement parasztokra és arra a gondolatra, hogy a földhöz térjenek vissza, akik onnan elszakadtak és illetőleg, hogy ne kelljen onnan elszakadniuk az embereknek. Testi és lelki, anyagi és erkölcsi megújodást hirdetett O'Connor, arra az esetre, ha Anglia jóváteszi azt, amit a természet ellen vétkezett és visszaadja a földet azoknak, akik művelik.

Tudjuk, hogy O'Connor praktikus módon is megakarta valósítani eszméit a National Land Company által és ismerjük a sorsát ennek a vállalkozásnak., Néhány évi fenomenális siker után siralmas bukás, amelynek az okát sokféleképpen magyarázzák. Összefogott ellene mindenki. Az iparosok nagy apparátussal vitték bele a közvéleménybe, hogy az egész mozgalom alapja hamis. „Anglia a kereskedelem szülötte” és boldogulása csak az iparban és kereskedelemben lehet. A nagybirtokosok nem kevesebb vervevel bizonyították, hogy ha négyszer annyi ember kétszer annyit termel: ez óriási veszteséget jelent stb. A sajtó nem O'Connor szolgálatában állott és ami még hiányzott hozzá, hogy a közvélemény teljesen elhidegüljön az új emberboldogítás eszméjétől, azt megadta a belső meghasonlás, amelyet állandóan szítottak azok az elemek, akik azt hitték, hogy a földművelés csupa multság és naplopás és ebben a föltevésben hagyták oda az ipari munkát s mentek a telepre. Bebizonyult, hogy az ipari munkások vissza-

telepítése a földekre: hiú küzdelem és hogy ha van ország, amely súlyt helyez arra, hogy földművelése virágozzék és lakossága a földdel szoros nexusban maradjon, annak a megfelelő intézkedéseket akkor kell megtennie, amikor a falvak elnéptelenedése még nem törlett meg, mert azután már késő.

Ami újabb kísérlet Angliában azóta történt, annak sem volt semmi sikere, noha most már nem fantaszta apostolok, hanem az államhatalom akarta a „vissza a földhöz!” ideáját megvalósítani. Évtizedeken keresztül erre nem volt az államnak semmi oka. Úgy látszott, be van bizonyítva, hogy Cobden esze járt a helyes úton: az ipar és a kereskedelem jobban eltartja az ország népét, mint a földművelés, Anglia ragyogó pozícióhoz jutott, mint „Workshop of the World”, „a világ műhelye”. Lakói minden tekintetben magasabb életnivóra emelkedtek, mint a földkerekség bármely más országának a lakossága. Ámde csakhamar jelentkeztek a lyukak és a hiányok a fényes államépületen. Amint Amerika és főképpen Németország industrializálódott: mindinkább lassúbb lett, majd megállott a relativ fejlődés. Ismét kísértett a munkanélküliség és minden egyéb terén is éreztetni kezdte hatását a konkurencia. E mellett szakadatlanul tartott a falusiak özönlése a városok felé: ezek vagy kiszorították a régebbi munkásokat vagy maguk maradtak kenyér nélkül. E mellett számukkal megfelelő arányban apadt az iparcikkek falusi fogyasztóinak a száma és ezzel ismét emelkedett a munkanélküliség. A mutatkozó nagy bajok okát csakhamar a múltak föld politikájában vélték megtalálni és azóta szakadatlanul történnek kísérletek és törvényhozási intézkedések egy egészséges parasztság újjáteremtésére. De sem a Chamberlain és Collings-féle 80-as és 90-es évekbeli fáradozások, sem a jelen század első tizedében Campbell-Bannermann szellemében történt intézkedések nem tudtak eredményt felmutatni. A legújabb akciót – a Lloyd George-félét – derékban törte meg a világháború, amelyben Anglia vesztét és bukását valószínűleg ez fogja okozni: hogy ami csupán rövid időre lehet üdvös, az egyoldalúságot nemzeti létének alapjaivá tette és földművelésének negligálásával, parasztságának pusztulásával fejlesztette ki világiparát. Létének alapja: „Workshop of the World” lenni. Ámde, hogy ez tudjon maradni, versenytársát el kell tisztítani. Ha ez nem sikerül: Anglia világtörténelmi bukása megkezdődött. „Vissza a földhöz!” – kiabálják most már ott is. „Anglia kolosszális gazdasági fejlő-

dése vakká tett bennünket az igazsággal szemben* – írja a *Daily News* szerkesztője *A. O. Gardiner* a *To Colonise England* című gyűjteményes munka előszavában. „Ez vitt bennünket arra, – mondja – hogy a földről megfélelkezünk”. Látja ezt már Angliában mindenki, csak hogy most már késő: a kipusztult parasztságot helyreállítani, ez olyan feladat, amely még nem sikerült soha. Ha volna rá lehetőség, ehhez olyan kegyetlen brutális eszközök volnának szükségesek, aminőket csak egy vaskezü autokrata, egy Nagy Péter cár vehet alkalmazásba, az angol parlamentarizmus soha. A szenvedéseknek olyan iskolája volna ez, amelyhez nincsen meg a szükséges primitívség Nagybritanniában.

*

*

*

Csak mint legklasszikusabb példát bocsátottuk előre az angliai fejlődés ismertetését. Többé-kevésbé ugyanilyen irányban haladnák a többi kulturállamok is. Mindenütt mutatkozik a mezőgazdasági produkció és szükséglet közötti arány romlása. Millió métermázsákban ez így jut kifejezésre*):

	1880-1890		1901-1905	
	Termelés	Szükséglet	Termelés	Szükséglet
Németország	218	239	228	269
Nagybritannia	61	169	36	168
Amerika	233	166	234	187
Európa	199	211	209	225

Látnivaló, hogy pl. Németországban a század első öt évének átlagába még egyszer akkora volt a termelés és szükséglet között az ország rovására a differencia, mint tíz évvel előbb és azóta ez az arány természetesen csak még rosszabb lett. Egyrészt a csökkenő produktivitás törvénye alapján, másrészt a szükségletek nagyarányú emelkedése következtében. Ezt a különbséget könnyen ki lehet egyenlíteni az ipar útján, amely hihetetlen tempóban képes a maga produktivását emelni. Ámde a kiegyenlítésnek egyre szűkebbre és szűkebbre szoruló korlátai vannak abban, hogy a többi államok is industrializálódnak és pedig mindenütt elég gyors léptekkel és így csakhamar megvan a konkurrencia élethalálküzdeme, hogy utána majdan második akcióképen elérje a győztes is a továbbfejlődés lehetetlenségének a határvonalát. És akkor az összeomlásnak kell jönnie, ha bölcs előrelátás jóidejében nem vette elejét az ilyen katasztrófának. Ma

*) L. Kovács Gábor: A közgazdaságtan elemei. Debrecen 1915.

még csak abból az egy szempontból Játszik fontosnak a föld-politika, hogy – miként látnivaló – háború esetében minden országnak el kell készülnie arra, hogy körülkerítik és hogy ez esetben a maga zsírján kell megélnie, vagy ha erre nem képes, úgy fel kell adnia a harcot és le kell raknia a fegyvert. Ámde ez csak egyetlen szempont és ebből a szempontból az ipar nem kisebb jelentőségű mint a földművelés. A bekerített hadakozónak a háború technikai szükségletét is a maga emberségéből kell előállítania és az ez irányú szükségletek tekintetében még kevésbé van alkunak helye, mint az ennivaló tekintetében, amelyben egy bizonyos határig sokkal kevesebb veszéllyel lehet szűkölködni, mint fegyverekben és munícióban. Nem a háborúra gondolunk, hanem a békés fejlődésre, amelynek siralmas véget vet az a pillanat, amikor az ipari fejlődés a parasztságot elpusztította és emellett az ipari export piacát nem lehet tovább tágítani, sőt az visszafejlődésnek indul. Csak egy bizonyos lehetőség korlátai között érvényes Shmith Ádám igazsága, amely szerint a földművelés éppen olyan nemzetgazdasági ág, mint bármelyik másik, az a fő, hogy a versenyben alkalmasabb győzzön és ha iparcikkek fejében lehet élelmiszereket kapni s még egy jelentékeny plusz is mutatkozik, akkor kár volna a földműveléssel bíbelődni. Előbb-utóbb ki kell derülnie, hogy ez csak a teknősbéka és a nyúl versenyében helyes tétel. Ahol még egy másik nyúl is vagy csupa nyulak futnak a cél felé, ott más szabályok érvényesek. Smith Ádám idejében Anglia volt az egyetlen ipari állam és ő előtt állott a fejlődés minden lehetősége, ma azonban többé-kevésbé minden kultúrállam ugyanazokkal az eszközökkel és lehetőségekkel dolgozik, ma új törvényeket kell alkotni a világnak.

* *
*

Tisztában kell vele lennünk, hogy a kultúrállamokban a mezőgazdaság és a falupolitika renaissance-a következik a háború utáni időkben, mert a mindenki által óhajtott és biztosítani kívánt tartós békének az a belső fejlődési lehetőség fog garanciákat nyújtani, amelyet a földbe való elmélyedés és a föld népének a kultiválása rejt magában. Talán kissé naivnak látszó kijelentés ez éppen Magyarországon, ahol az ipari fejlődés messze mögötte marad a nélkülözhetetlenül szükségesnek is, azonban az állítást ennek dacára fentartom. Az ipari fejlődést ugyanis a szükséges határokon belül semmiképpen se gátolja a mezőgazdaság kultúrája,

sőt nagyban előmozdítja, de még ha gátolná is a világ uralkodó eszmeiránya alól nem tudnók magunkat kivonni akkor sem, mint ahogy nem tudtuk magunkat kivonni eddigelé sem és negligálva mezőgazdaságunkat, e végtelen lehetőségek kincsesbányáját, az ipar frazeológiáját gagyogtuk utána az ipari országoknak és a legnagyobb egyoldalúsággal folyton ott volt minden figyelmünk. Most olyan korszak fog talán reánk virradni, amikor anélkül, hogy mellékfoglalkozásunkat, az ipart és annak kívánatos kifejlését elhanyagolnánk, főüzletünkre, létünk reális bázisára, a mezőgazdaságra fogjuk figyelmünket koncentrálni.

Ne higgye senki, hogy mivel a földet folytonosan azok szájából halljuk emlegetni, akiket „reakcionáriusok”-nak szoktak nevezni, hogy ez a terület eo ipso a kárhuzatos maradiság területe. Ellenkezőleg: ez a legmagasabbrendű emberi kultúra talaja, csak kellőképp kell művelni. A falunak sokkal nagyobb jelentősége van az emberi társadalomban, semmint azt hittük az ipari civilizáció mézes heteiben. Már maga az a körülmény, hogy a történelmi jelentőségű változások nagy mozgatói mind itt helyezték el az emeltyűt, amellyel a világot kivetették sarkaiból: figyelmessé tehet bennünket ez iránt. Mátyás király, Turgot, Stein, Nagy Frigyes, Mária Terézia, József császár és újabban Angliában Lloyd George: mindnyájan a parasztra vetik a szemüket és ugyanezt jelentette a phisiokraták kiáltása is: vissza a természethez! Vezérük, Quesnay közlelről látta az udvar légkörében, hogy mivé nyomorodik az ember, ha elszakad az anyaföldtől. Rousseau iránya ugyanez. Mindég és mindenkor a nagy időkben: Solon Athénjében éppen úgy, mint a római republikában, a francia forradalomban, mint a 19-ik század újjászülető Európájában egyként a paraszt volt az érdeklődés középpontjában. És most újra ő kerül oda. Új társadalom, amelyért sóvárgunk, annyi, mint új paraszt: csak rajta keresztül lehet egy lépéssel följebb emelni a világ színvonalat.

Ákik gazdasági és csakis gazdasági szemmel nézik a világot – és ez a nézőpont úgyszólván kizárólagos lett az utóbbi évtizedekben – azok nem győzik eléggé hangoztatni a többtermelés igéjét. Mi is teljes tudatában vagyunk a többtermelés fontosságának és kellő méltánylásban részesítjük a gazdasági szempontokat. De tökéletesen tisztában vagyunk azzal is, hogy miként az egyes ember életében se a legfontosabb dolog – egészséges gondolkodás melleit – a gazdagság, úgy az egészséges társada-

lom, a nemzet életében se lehet egyedülvalólag döntő a gazdasági szempont, nem *mindegy, hogy ki termel többet, nem mindegy, hogy miképen és milyen körülmények között termelünk többet!* Ha bebizonyított igazság volna, hogy Magyarország földje csupa latifundium és csupa banknagybérlet formájában mégegyszer annyit produkál, mintha ugyanazt a földet a szerintem kívánatos viszonyok között élő parasztok művelik, úgy én habozás nélkül az utóbbi megoldást választanám tekintet nélkül arra, hogy micsoda nyereségelmaradás sújt ezáltal bennünket. Mert a nemzet élete hosszú, mindent, amit ma még el nem értünk, elérhetik a gyermekeink, de az elpusztult parasztságot nem lehet többé előteremteni. Könnyebb – mondja Ammon* – egy parkba 100 éves tölgyeket elővarázsolni, mint az egyszer szétrombolt parasztságot előteremteni, mert ehhez ősi hagyományok kellene. Ha a Grachusok idejében teljesedésbe mentek volna azok a reformok, amelyeket ezek a bölcs hazafiak a parasztság érdekében megvalósítani akartak, akkor a történelem másképen alakult volna. Később Nerva alatt hiába próbálták már feltámasztani a parasztságot: vége volt a lehetőségének és vége volt a római birodalomnak.**

A parasztság pedig nem csak azt jelenti egy nemzetre nézve, hogy van, aki a földet túrja. Georg Hansen*** nyomán egész irodalma van már annak az észleletnek, hogy a parasztság nem csupán ennivalóval és mindenféle nyersanyaggal látja el a társadalmat, hanem emberanyaggal is. A középosztály szakadatlanul belőle rekrutálódik és egyik részében még följebb emelkedik ivadékaiban, a legelső társadalmi osztályba, másik részében pedig kipusztul. Ezt Hansen dönthetetlen adatokkal bizonyítja könyvében és ennek a beállításnak a perspektívájában már valami másnak látszik a parasztság, mint élelemtermelő rétegnek, amelynek megfogyatkozását egyszerűen élelemimporttal lehet ellensúlyozni. Minden társadalom súlyát középosztályának a súlya határozza meg, a középosztály quantitását és kvalitását pedig az ősforrás, a parasztság nívója szabja meg. A parasztság az állam tulajdon-

* Otto Ammon: Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen. Jena, 1900.

** L. Ottó Seeck: Geschichte des Untergangs der antiken Welt. Berlin 1897

***G. Hansen: Die drei Bevölkerungsstufen. Ein Versuch, die Ursachen für das Blühen und Altern der Völker nachzuweisen. München, 1915. Második kiadása e remek könyvnek, amelynek megállapításait az évtizedek igazolták.

képem bázisa – mondja Hansen – és mindéin népnek; amely nem akar gyors sorvadásnak indulni, abban kell a legelső kötelességét látnia, hogy parasztállományát lehető nagy számban és jó erőben fentartsa. Evvel a szemponttarszében a rentabilitás kérdése alárendelt jelentőségű. Ha tehát azt kell eldönteni, hogy vajjon latifundium, parasztgazdálkodás vagy törpebirtok-e az, amelyet az államnak favorizálnia kell, úgy első sorban nem azt kell szem előtt tartani, hogy melyik rendszer adja a legtöbb tiszta hasznot, hanem arra, hogy melyik adja a legnagyobb és az összeség szempontjából legalkalmasabb emberfölsöletet. Emberfölsölet alatt persze nem azt a szomorú fölsöletet kell érteni, amely úgy rekrutálódik, hogy a parasztok tízezei alól kirántják az ekszisztencia talaját, hanem azt, amelyet egy hivatásának magaslatán álló parasztság maga helyez el mint fölsöletet egy fokkal magasabban fekvő területen, a szabad pályákon és a hivatalnoki karban.* Hogy ez a folyamat: a faluról a város felé özönlés folyton tartó, ezt tudjuk. Hiszen minden nagyváros lakosságának jórésze nem benszülött. Angliában és Walesben a 19. század elején az összlakosságnak körülbelül 22%-ka lakott 10.000 és több lakosú városban, a század derekán már 39%, az utolsó évtizedben pedig több mint 60%. Ugyanezen 3 időpontban a többi országokban is ugyanilyen változás észlelhető.**

Belgiumban	13, 21, 34 ^o / _o	Irországbán	6·5, 10, 18 ^o / _o
Szászországban	4, 14, 34 „	Norvégiában	4, 6, 17 „
Poroszországban	7, 11, 30 „	Svájcbán	4, 7, 17 „
Egy. Államokban	4, 12, 27 „	Ausztriában	4, 6, 16 „
Franciaországban	4, 14, 26 „	Magyarországb.	6, 9, 19 „
Dániában	11, 9, 24 „	Svédországban	4, 5, 14 „
	Oroszországban		4. 6. 9°/_o

Miután a városokban a természetes szaporodás nem nagyobb, mint a falvakban és miután az országok lakosságának a száma ilyen arányokban nem emelkedett, világos, hogy a városok jó részben a falvakból való beköltözés útján szaporodnak. Visszafelé ez az út nem vezet: a városokból vissza a falvakba nincsen vonulás. A Városok mégis mindenkor lakosságuk óriási percentjében állanak bevándoroltakból, holott az előbbi évtizedek beván-

* Lásd mindezekre vonatkozólag még Otto Amnion igen érdekes könyvét: Natürliche Auslese beim Menschen 1893.

** Stancz Ernő: Budapest lakossága letelepülésének földrajztörténeti kialakulása.

dorlottainak a természetes szaporodása útján is csekély híján ki kellene jönnie a mindenkori létszámnak. Itt tehát egy óriási hiány mutatkozik. Hol vannak a hiányzó emberek? Hansen kimutatja, hogy ezeket a városok „megeszik”.^{*} Abból a tényből, hogy a városok lakosságának csak kisebbik fele benszülött, míg a nagyobbik beköltözött, azt a következtetést vonja le, *hogy a városi lakosság két emberöltőn belül megújul* és pedig – természet-szerűleg – a falu lakosságának beköltözése útján.

Így most már érthető lesz, hogy miért van oly rendkívül fontossága a paraszt-anyag minemiségének és az erre irányuló politikának. Nem arról van szó a mi viszonyaink között, hogy ipari fejlődésünket állítsuk meg. Sőt az a körülmény, hogy mindegyre több és több állam tér át az iparra,^{**} ennek folytán az eddig per excellence ipari államok kivitele meg fog akadni és kénytelenek lesznek borzasztó megrázkódtatások árán földművelésüket fejleszteni vagy elpusztulni – azt fogja előidézni, hogy a földművelés produktumainak kiviteli lehetősége idővel csökkenni fog és így magunknak kell előállítanunk azokat az iparcikkeket, amiket eddig terményekért cserébe hoztunk be. Különben is nevetséges volna ma még Magyarországot az ipari fejlődés „túlzás”-aitól féltetni. Ellenben a paraszton és a falun kell hogy legyen társadalmunk szeme azért, mert a fejlődés létalapja a falu fejlődése.

Hogy mik légyenek már most a konkrét teendők: ezúttal nem óhajtunk evvel a kérdéssel foglalkozni. Semmi esetre se érijük a falu kultúrája alatt azt, hogy a parasztot mindenekelőtt a monizmus szabályaira tanítsuk meg. Mindenekelőtt célszerű földbirtokpolitikát, azután alapos elemi műveltséget és olyan nevelést óhajtánánk a parasztságnak, amely mint Adolf Wagner mondja a mezőgazdasági népesség munkája által támasztott praktikus, technikai, phisikai, pszichológiai, etikai és szociális követelményeknek megfelelően. Óriási program, de minden fáradságot megér. Mi más örömünk és bizakodásunk lehetne a mai idők borzalmai között még az életben, ha nem az a reménység, hogy véges-végig hazánk földjén, ahol most alacsonyrendű, szomorú és lesújtott emberek tanyáznak, munkánk nyomán gyermekeink az igazi kultúra verőfényében sütkérező boldog emberek között fognak élni.

* L. Ballod: Die Lebensfähigkeit der städtischen und ländlichen Bevölkerung. Leipzig 1897.

*** Jules Melin: Vissza a faluba. Budapest 1906. L. 19. oldal.